

להתחבר – סוגיות בזהות הדתית של המתבגר הדתי

כולנו חשים בתמורות המתרחשות בעולם שסביבנו שמשפיעות כל כך על אורח חיינו. תמורות אלו אינם מוגבלות רק לתחום הטכנולוגי. יסודות כמו חירות האדם ועצמיותו, יצירתיות, הקשבה לזרימה הפנימית, ריבוי האינטליגנציות, פלורליזם, אוטונומיה לזכויות הפרט, נעשו חלק מתרבות הכלל, חלק מהשפה הערכית המשותפת. הרבה מזה גם מחלחל גם בנו הציבור התורני.

הזהות הישראלית התורנית המודרנית מחפשת לעצמה התאמה אינטלקטואלית ואידיאולוגית על מנת להשתלב בחברה הישראלית, והצעירים יותר מאיתנו מתמודדים בסתירות שנוצרו בין עולמם התורני לבין עולם פנימי עשיר של חוויות והתנסויות שבאות בין אם נרצה או לא מערכי הסביבה הלא תורנית.

בתהליך החינוכי נמצא היום צעיר דתי אחר. הוא לא בוחן את שאלת החיבור בין תורה וישראליות דרך מבחן רעיוני, שיעורים במחשבה ובאמונה אלא במבחן החיים של ההתנסות המעשית. השאלות שנשאלות ע"י הצעירים הן שאלות של חיים והכלים בחיפוש אחר פשר החיים הם כישורי החיים. הם תובעים אחריות אישית, כנות, יושר, וחיפוש אחר חידת היעד האישי של כל אחד ואחת מהם לפני הקב"ה.

הציפיות הרוחניות שלהם מעצמם ומסביבתם הקרובה והרחוקה, גבוהות ומפותחות לאין ערוך מן הציפיות הזכורות לנו כשהיינו בגילם.

אלא שציפיות אלה נסתרות וכמעט לא מבוטאות. עולמם עשיר באופן מפתיע אך הוא אינו מכיל רעיונות מובנים, שיטתיים, כי אם דעות מקוריות, אינטואיציות חריפות וריגשיות. את מקומם הנפשי תופשים עתה לא דמויות הזדהות כמו תלמידי חכמים ומנהיגי אומה אלא אומנים מסוגים שונים והחברים. הם זקוקים "להתחבר", התחברות מבפנים, מושג טרנד עכשווי להם... וגם לנו.

הם יכולים לבחור ישיבה, בי"ס תיכון, אולפנא והמבחר המגוון הקיים במקומותינו מאפשר להתחבר למה שמושך מעניין ומדבר לכל אחד.

מוסיקה? ספורט? סיירות? בלי גמרא בבוקר? או עם גמרא באמצע המדבר? קולנוע? צילום? השוק מוצף, רק תתחברו...

מדרשות ישיבות הסדר מכינות קדם צבאיות, פזורות על פני כל הארץ וקוראות לצעירים למצוא את הנישה שלהם, את המקום שיאפשר להם להתפתח מבפנים, שיגע בנימים הדקים של החוויה יסייע לתשוקה הביילתי נילאת לביטוי עצמי.

כמה מתאימים דבריו של הרב קוק באגרות הקודש לנפשם של הצעירים בימינו, הוא כה מבין אותם, הצעירים בוחנים את התורה והאמונה מול החילוניות התוססת, ומרגישים צורך לעשות זאת מתוך התנסות אישית ומתוך חיוניות של יצירה ועשייה.

לא מעטים מהצעירים יוצרים לעצמם תנועה חדשה של זהות יהודית אחרת שמורכבת מצרוף של תורה ו... אומנות, תורה... יצירה, תורה ומוסיקה, מחול, כמו שבעבר קמו הרב נריה ותלמידיו ויצרו תורה... עם עבודה.

במהלך זה משתמשים צעירים רבים באומנויות, בתפוסי יצירה, מדיטציה, והתבוננות כדי לבנות בתוכם גשרים שיאפשרו להם להיות גם דתיים וגם קשובים לחברה שמסביבם. הכלים החוויתיים הופכים עבורם דרך להתגבשות זהותם הדתית: נסיעה למזרח, יצירה אומנותית, קבוצות להתנסות אישית שמאפשרים להגיע למטרה הנכספת: נגיעה בנפש ללא הכפיית תיות החיצונית המוכרת.

בעולם וירטואלי שבו הכל הפך למנוכר והמציאות היא אולי החיקוי של הוירטואלי, יש צימאון להתחבר, לחוות, להניע את אמות הסיפים.

"אהבת ה' הטבעית" היא לא רק אידיאל נשגב ומופשט לא דרך חיים ממשית שמחפשת שפה אחרת, תכנים אחרים, מודלים חדשים להזדהות, ובסופו של דבר- תורה חדשה. דתיות כנה ואמיתית שתתכן רק מתוך חופש, חופש לצעוד באופן עצמאי, בדרך החופשית המובילה לאן? "לאן שנגיע... כשנגיע נדע..." וכשאבני נגף רבים מקשים על דרך זו הם נושרים... מתרחקים... ומגיעים אולי למקום שיתכן ולא רצו בו כלל: בחירה באורח חיים ללא קיום מצוות כלל. מדברים על האגו של הצעיר, החלשתו, הרגרסיה שהוא עובר ועוד.

מה פרוש אגו חלש? בדר"כ אנו מדברים על אגו חלש בהשוואה לדחפים, אגו שאין לא שליטה על דחפים, שיש לו צורך בסיפוק מידי, שיחסי האובייקט שלו הם ברמה של סיפוק צורך ורמת חרדה גבוהה והגנות פרמיטיביות. אך אגו חלש הוא גם אגו שגבולותיו התרופפו, ששוב אינו מתווך בין האיד לסופר אגו משום שהאיד פרוץ, והגבול בינו ובין האגו מטושטש, או שהסופר אגו אינו מהווה עבורו מצפן כי ההפרדה בינו לבין האיד עבדה באופן חלקי. היצירתיות שפורצת מתוך ההתחברות לסלף המתהווה אצל הצעיר, קשורה בתופעה של פריצת גבולות בין האיד לסופר אגו. משחק הגומלין בין *primery proess* - וה-*scondery process* מעלה את היצירתיות של הצעיר במהלך נסיעתו קדימה ואחורה, חונה בתחנות שונות ומחפש יחסי אובייקט בעלי אופי נרקסיסטי והזדהויות שיכולות לעורר פנטזיות של התמזגות עם האובייקט וחוויה של טשטוש גבולות בינו לבין האובייקט. במסגרת ה-*love affarr* השני עם העולם ועם עצמו (ע"פ מרגרט מאלר) הצעיר יכול להרגיש חוויות טרנסנדנטיות של התרחבות גבולותיו, והכלתם על העולם העשיר שסביבו. הוא יכול לחוות את עמו כעשיר יותר ואת העצמי כרחב יותר.

תקופת ההתנסויות מתרחשת במרחב השלישי של וויניקוט, לצעיר איכויות של *transitional phenomena* שונות של המרחב השלישי בו הוא שוהה. העיסוק בהתנסויות כארגון ויצירה מחדש מחיה קונפליקטים ילדותיים אך ברמה שונה. לצעיר קל יותר להגיד את עצמו ע"י "מה אני לא" לפני שהוא יוכל לומר "מה אני כן". "אני לא רוצה לקום בבוקר לתפילה, אני לא רוצה להראות כמו כולם, אני לא בדור שלכם" הקושי בהגדרה עצמית יפנה את הצעיר גם לקראת מסגרות נוקשות יותר כמו חזרה אובססיבית לחוויות כל עוד אין גבול ברור בין מה שהוא אני למה שאינו אני.

כמה קשה לראות נער או נערה צעירים מזפזפים בשלט הטלויזיה מתחנה לתחנה במשך שעות מבלי לראות כמעט אף תוכנית בשלמותה.

חווית הדחף אליבא דוויניקוט אינה בהכרח חלק מהעצמי, כמו שקוהוט בגלגולו המאוחר טוען. הוא שם את הסלף במרכז הנפש כשהדחף הוא חלק שפורץ רק כאשר צרכי העצמי אינם מסופקים. דר' שמואל ארליך בעבודות שונות מרחיב כיוון זה ושם במרכזה של הפעילות הנפשית את החוויה עצמה ואת אופניותיה: אופנות של הוויה ואופנות של עשייה. בהוויה, העצמי והאובייקט מתמזגים בחוויה שאין בה לא זמן ולא מקום. הצעיר המתמזג בחוויה זו חווה אז גבולות כמגבלות ביחס להוויה, ואיני ורוצה בהם כי הם מפריעים לקיומה הממשי של החוויה. עישון נרגילה או גראס כמו חווית המיכל (קונטיינר) של ביון, מכילים בתוכם את העצמי והאובייקט במקום בטוח כשמה שמחוצה לו לא קיים. יש הכחשה של מצוות לא תעשה, ולכאורה מושתקים הקונפליקטים בהם האמין הצעיר לבין התחושה המכילה שהחוויה מאפשרת. באופנות העשייה חווה הצעיר את הסלף ואת האובייקט כנפרדים בעיקרם אך הם פועלים זה עם זה, או מפעילים זה את זה, או מופעלים זה ע"י זה. באופנות זו נחוות חווית הדחף אם כמשאלה, אם כחרדה ואם כביטוי מעשי של הדחף. פתרון מעשי יביא למשל לחוויה סקסואלית שמקורה בדחף שתשקף התנהגות מינית בלתי מובחנת, בעוד שפתרון בתחום ההוויה היא אולי התמזגות בחוויות מיסטיות שכוללות שינוי אורח החיים (לבוש גאל-ביות, רסטות, סלנג, בחירת חברים ועוד).

לא כל אובדן גבולות יחשב נסיגה או מקור לדאגה. נהפוך הוא: טשטוש גבולות הינו מרכיב אינהרנטי של החוויה שבלעדיו לא תתכן החוויה עצמה.

האם הקמת מנייני קרליבך מבטאת מחאה כנגד היושב הרוחני אותו חווים הצעירים במקומות תפילה אחרים? האם הורדת הכיפה אך המשך השייכות לקבוצת הדתלש"ים מבטאת שייכות למשהו שאולי קשה להתרחק ממנו והזיק רוצה להשאר מחובר שאולי בעתיד יוכל לשוב למקור מים חיים. ואולי ברגע של חשבון נפש מותר להרהר גם במקום שלנו המבוגרים, עד לאן מגיעה היכולת שלנו להתחבר לצעירים?

האם הדבקות שלנו באידיאולוגיה של חשיבות הכלל תוך כדי מבט ביקורתי ומזלזל (ואולי מתוך קנאה) כלפי התופעות הרוחניות של הפרט, היא רק הסוואה? האם אנו מרשים למכור ספרי אמונה ומחשבה מגוונים בתוך כל בית מדרש? או שמותר להציץ בהם רק בפרוזדור וגם אז בהחבא... תנ"ך בגובה העיניים, מותר, אסור? התנגדות ללימוד בנסתר, מקומה של הסיפּוּר החסידית, מה שייך לכלל ומה שייך לפרט?

האמנם ההתחברויות יאפשרו את כל ההתמודדויות?

נזכור שתופעת קבלת עול מצוות ממקום של התחברות מחלישה את קיום תרי"ג מצוות ממקום של מחויבות. האם הצעירים הוציאו מהלכסיקון את המחויבות להלכה? האם כל מחויבות פסולה? המושג "סמכות" מעורר אצל הצעירים חשד ש"מחויבות" נגררת בעקבותיו, ומכאן ההתנגדות גם לעצם מושג הסמכות. ואחרי שמושג הסמכות מוטל בספק, מה נשאר? אולי נשארה רק ההתחברות!?

אין ספק שהתחברות חוויתית היא עניין אישי שכל אחד חווה בדרך שלו. שפתה סובייקטיבית, לשונה תחושות, ועיניינה פרטיות. התחברות שיסודה בתבונה והיגיון חסרה יסוד אישי ולכן אינה יכולה לספק את מי שהתחברות החוויתית היא הבחירה שלו. האם יש להרחיק את התבונה מסדר היום האישי?

נוסף לכך, התחברות אינה חד פעמית היא דורשת התחברות חדשה כל פעם מפני שהמחויבות אינה קיימת. התחברות תגיע בעת שיעלה רצון לפניה אך היא לא יוצרת מחויבות לזמנים שבהם אין עת רצון.

וכי קל לקום כל בוקר להתפלל כל בוקר בשעה מוקדמת במניין מתוך התחברות פנימית? וכי תמיד מתאים להתלבש באותה חצאית ארוכה בשעה שמתחשק גם להיות בחצאית קצרצרה מהקולקציה האחרונה?

ההתחברות אינה בהכרח כללית והיא עשויה להיות סלקטיבית, נקודתית, לכל מצוה ומצוה. יש מצוות שאוכל להתחבר אליהם כי הם עושות לי משהו ומה על אלה שאליהם איני מצליחה להתחבר אליהם? התחברות בקיום מצוות מחזקת את הנטייה האינדיווידואלית שמוליכה אותה להתכנס יותר ויותר פנימה, ומה על האיכפתיות והשייכות לכלל? האם ההתחברות שלי תפגוש את חוסר ההתחברות שלו... ואולי שלה... ומה עם כל ישראל ערבים זה לזה? מחויבות וכפיה נשמעים שייכים זה לזה. כפיה אינה חלק מעצמנו אלא כפויה עלינו. בדרשה שנשא הרב עמיטל לפני תלמידיו התייחס הרב למחויבות כמבטאת גם נאמנות: אמון בקב"ה ונאמנות בהנהגתו. מחויבות בלבוש נאמנות היא ממהותו של הטבע האנושי.

מחויבות אינה חיצונית לנפש האדם אלא נובעת מהטבעיות שבו. והצעיר שלנו כל כך זקוק לו להתפתחותו התקינה. אולי דווקא ההתחברות בצורתה הנוכחית מרחיקה ומקטינה את המקום הטבעי כל כך למחויבות, גבולות, נאמנות ואחריות. אולי מרוב התחברות הגבול מתערפל. הסופר אגו כידוע הוא המרכיב המשמעותי ביצירת הגבולות. הגבולות מתייחסים למה מותר ומה אסור. אלה בעצם אינם גבולות אלא מגבלות כדברי ד"ר שמואל ארליך, פסיכולוג קליני, שעוסק בעבודה טיפולית עם מתבגרים. המגבלות כוללות מה שלי ומה לא, מה שייך ומה מגיע, מה הן הזכויות ומה הן החובות, ובעיקר למי ועם מי מותר או אסור לבטא משאלה כזו או אחרת.

שאלות אלו מקבלות את פתרונן במסגרת המשפחה כפי שנחוו או נתפשו אצל הילד האדיפלי והפרהאדיפלי. הסופר אגו מקבל את אופיו ותוקפו במפגשים חוזרים שהיו לצעיר עם הסופר אגו של ההורים, מפגשים המתרחשים ומקבלים את משמעותם וציביונם רק בתוך המסגרת המשפחתית לגבולותיה.

משום כך הצעיר בוחן ובודק כל כך את גבולותיו של "האני המשפחתי" כי כך יכול הסופר אגו שלו להחזיק מעמד ולחזק במקביל את הגבולות השונים הנחווים דרכו: חובות וציוויים אלוקיים, איפוק, שליטה, ריסון והשהיה של דחפים. כוחות האגו הגדלים באופן דרמטי זקוקים לשמירה והגנה ולשם כך דרושה נוכחות של מבוגר משמעותי. הוא הופך לכח מווסת ומבקר כדמות מגינה היודעת לגלות הבנה ותמיכה מצד אחד והצבת גבולות ברורים מצד שני.

לאחרונה קיימתי שיחות רבות עם בחור צעיר בן 19 שהתרחק בעבר, בגיל 17, מקיום מצוות והרחיק לכת לגראס, מיניות בלתי נשלטת ואימוץ גישות פילוסופיות שמחזקות אינדיבידואליזם. כיום שב לקיים מצוות ומשמש מדריך בפנימיה של בני נוער שזקוקים להכונה לה היה זקוק כשהיה בגילם. באחת השיחות אמר לי: "רק כשמציבים גבולות אפשר להתחיל לדבר. רק כשהרגשתי שיש עוצמה וכח אמיתיים לפני, התחלתי להקשיב... פתאום הבנתי שאני, זה לא כל העולם, שהכח שלי דמיוני ולוקח אותי רחוק... אבל אני לא יכול לעצור וטוב שהם היו שם ולא פחדו ממני." אם הסמכות המשפחתית התפוררה ולא השכילה להחזיק מעמד עוברת ההתמודדות לחזיתות אחרות, המייצגות סמכות במישור חברתי רחב יותר: ישיבה תיכונית, אולפנא, צבא, בנ"ע, ועוד.

כהורים וכמחנכים אנו חשים שהצבת הגבולות מקורה באהבה ולא בשנאה או תוקפנות. אך האהבה עלולה לעיתים להחוות ע"י הצעיר כמאיימת יותר מאשר השנאה, כי האהבה נתפסת כמשאלה לאיחוד ומיזוג וכאן מרגיש הצעיר שצריך להזהר ואולי גם להדוף כדי שלא להסתכן.

ה- survival שוויניקוט מדבר עליו שבו ההורה אינו נהרס מהאגרסיה של הצעיר ומהווה המשכיות מתקיימת מול ה acting out, יחד עם הצבת גבולות יהווה דרך נאותה לעבור את המשוכה בשלום.

פיקוח והכוונה יעילים וברורים נוטעים תחושה של הרגעה ובטחון.

הצבת גבולות היא פעולה מרגיעה, מארגנת ומכניסה סדר בחייו הסוערים של הצעיר. המפגש עם מבוגר מגביל ומכוון, ייתכן והוא כרוך במתח, בקונפליקט ובעימות, דברים שכנראה אי אפשר לה לגדילה בלעדיהם.

תהליך השגת הבגרות והעצמאות מתרחש על רקע של עימות ביו דחפיו וצרכיו של הצעיר לבין גבולות המוצבים לו ע"י עולם הערכים ולכן הוא בילתי נמנע.

לפני מספר חודשים פנו אלי זוג הורים לבת 16 לאחר שביתם נעצרה יחד עם חברותיה על שימוש בסמים. הם הופתעו ונדהמו כשהגיעו לשחרר את הבת ממעצר. הבת עברה מאז למסגרת לימודים אחרת, מכילה יותר וההורים באמצעות הטיפול עושים ניסיונות ראויים להערכה לשרוד את תוקפנותה והתרחקותה מהמשפחה. לקראת החופש הגדול מודיעה הבת שהיא נוסעת לאילת לחודש ימים. האב מתלבט אם להתערב ולבטא את התנגדותו או לאפשר לה לממש את תוכניתה מבלי לומר מילה. האב מסביר שהוא מפחד מעימות ועושה הכל להמנע מעימותים עם ילדיו.

כמה יכול האב לספק לבת הגנה כשהוא עצמו במצוקה והחרדה מציפה אותו כשהוא מנסה לומר לה את דבריו, עד לאן תרחיק הבת כדי להכריח את אביה להתעמת איתה? הצעיר זקוק לבית ולמערכת החינוכית כמקומות מפגש משמעותיים כדי שיוכלו להוות מקום אימון לעימותים.

הימנעות מעימותים עלולה לרפות את ידי של הצעיר ועלולה למנוע ממנו למידה משמעותית ויותר מכל היא תאפשר לו תחושה של נטישה, דחיה, וחוסר איכפתיות במקום שאין מי שמתערב.

לא נוכל להכריע בין תפיסת ההתחברות לבין תפיסת ערך הגבולות בחיי הצעיר אך ברצף שבין התחברות לגבולות אולי כדאי שניצור אוירה שבה מתקיים דיאלוג בפתיחות וקבלה כשמישהו זז מהרצף.

בשקט שבחדר הטיפול אני פוגשת כמטפלת את שניהם, את ההתחברות ואת הגבולות, ההתחברות באמצעות ההקשבה, האמפתיה, וגילוי המצוקה שמגייסים את המיכל שבתוכי להיות נכון בהתאמה לנזקקות של המטופל. מאידך אני נפגשת בגבולות ובצורך להציבם ברורים יציבים ומעניקי בטחון. אנו שאמונים על כללי הסטינג, החוזה, יודעים שרק לתוך מסגרת נוכל ליצוק תהליך. ללא החוקים הברורים של השעה, התשלום, והנוכחות הטיפולית המחזקת את הנפרדות- לא יוכל הצעיר לבנות אמון, להשען ולהסיר את ההגנות כך שיתאפשר המסע המשותף של המטפל-מטופל, לתוך המקום העדין והשברירי, הסוער והנסוג שמעלה עולמו של הצעיר. ליד הצעיר, לעיתים שלא לידו, עומדים הורים לצעיר מתלבט ומתרחק ותוהים ביחד איתי איך להשיב את הבן הביתה... ולעיתים איך לא לחזור על הטעויות עם הילדים האחרים. גם אליהם אני חשה התחברות ורצון עז לאסוף את הרסיסים, להחזיק בכאב, באובדן, בכעס העצום, בקונפליקט אם לקבל או לדחות את הצעיר.

מאידך, אני מרגישה מתוך הניסיון הטיפולי שלי, את הזעקה לבנות גבולות, הייתי רוצה להדגים זאת בטיפול בהורים למתבגר בכיתה י' טיפול שהחל לפני מספר חודשים. האב שיזם את הטיפול לאחר התלבטות במשך שנה, מתאר את עצמו כך: "אני כלוא ע"י בני, אני נענה לכל גחמה ובקשה ומוכן לעשות בשבילו הכל. העברתי אותו השנה שלושה בתי ספר כדי שימצא את מקומו, מדאיג אותי שבכל בית ספר הרמה הדתית היתה יורדת יחד עם גודל הכיפה שהלכה וקטנה. לפעמים אני רואה שהוא שוכח את התפילין בבית ולא ברור לי ולא ברור לי איך יתפלל בבוקר בישיבה... אבל אני לא מעיז לשאול, "ואשתו מוסיפה:" יותר טוב לא לדעת." כשאני מבררת מה יקרה אם יבטאו את הרגשתם, ישתפו בדאגה ובחרדה שלהם או יבררו מה באמת עובר על הבן, עונה האב: "מה אני יודע, אולי זה יגיע רחוק יותר. לאן? לעזוב את הלימודים בכלל... סמים... אפילו התאבדות..." והאם מוסיפה: "בשביל מה להכניס אותו למרה שחורה?"

החרדה המשתקת של ההורים משאירה אותם חסרי אונים ומאידך עולה זעקה לצאת מהמבוי הסתום שיאפשר ביטוי עצמי ואמירה של גבולות כהורים נוכחים, דואגים, שמהווים דמויות משמעותיות בתהליך ההתפתחות של בנם. בתהליך הטיפולי מתגלה החרדה במלוא הקפה, בעקבות מחלת אנורקסיה של אחת מבנות המשפחה המורחבת, שנפטרה מהמחלה. היכולת לאבד את החרדה מהאובדן מאפשרת להורים בהדרגה להתייחס אל בנם ואל צרכיו ממקום של הורות מיטיבה ולא נמנעת מהצבת גבולות. הדרך לא קלה, לעיתים מפותלת ומזמינה אימות ועימות עם המתבגר שבכל הורה והורה, יחד עם חרדותיו והמשאלה להיות אותנטי ביחסים המורכבים עם ילדו או ילדתו.

בבראשית רבה מופיע המדרש הידוע על "בראשית ברא אלוקים": בתחילה עלה במחשבה לברוא במידת הדין ראה שאין העולם מתקיים ושיתף מידת הרחמים, והקדימו למידת הדין שנאמר "ביום עשות ה' אלוקים".

מידת הדין ע"פ הבעל שם טוב היא מידת היראה, ומידת הרחמים היא מידת האהבה. הקב"ה ראה שמידת הדין לבדה לא תתאים לברואיו שכן עולם שכזה יהיה מנוכר ולא יהיה מפגש אמיתי בין הקב"ה לברואיו. החליט הקב"ה לברוא את העולם בשיתוף מידת האהבה. האהבה פורצת גבולות ומבטאה את החיבור להווייה הפנימית. האהבה לבדה תציף ותבלבל ולא תבחין בין מה ששייך לברואים לבין מה ששייך לקב"ה. לכן הצטרפה היראה, הגבולות, שיאפשרו את האיזון העדין לו זקוקים הברואים. רק השילוב בין אהבה ליראה, בין התחברות לגבולות, יאפשר עולם שלם ומתוקן, ולנו- לא נותר אלא ללמוד מדרכו של הקב"ה.